

MONTESORİ EĞİTİM YAKLAŞIMINDA ÇOCUĞUN ÖZGÜRLÜĞÜ

A CHILD'S FREEDOM IN MONTESSORI EDUCATION APPROACH

Öğr. Gör. Melda GÜRAL

Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü

Özet

Eğitimde çocuk merkezli eğitim anlayışını benimsemiş yaklaşımlardan biri olan Montessori yaklaşımı Dr. Maria Montessori (1870-1952) tarafından geliştirilmiştir. Erken çocukluk eğitime yönelik görüşlerini kısa bir sürede tüm dünyaya duyurmuş ve erken çocukluk eğitime ilişkin önemli çalışmalar yapmıştır. Maria Montessori, yetişkinliğin başka bir kutbu olarak ifade ettiği çocukluk kavramını kendine özgü özellikleriyle tanımlamış ve eğitimde çocuğun özgür olmasına son derece önem vermiştir. Öyle ki eğitim programını özgürlük temelleri üzerine inşa etmiştir. Ona göre çocuk yapılandırılmış doğal bir çevrede özgürce hareket ederek ve kendisi için özel olarak hazırlanmış doğal materyallerle etkileşime girerek kendi öğrenme sürecini yapılandırabilir. Çocuğun özgürlüğü kısıtlandığında ve sürekli engellendiğinde bir yetişkin tarafından kontrol edilen dıştan denetimli, kendi kendine yeterli gelmediğini düşünerek öğrenme için harekete geçemeyen bir birey olarak büyümesi kaçınılmazdır. Hatta bu çocuklar yaşamı boyunca kendisine devamlı bir şeyler öğretilmesini bekleyen bireyler olarak karşımıza çıkabilirler.

Çocuk merkezli eğitim anlayışını benimseyen neredeyse tüm yaklaşım ve programlarda çocuğun özgürlüğünden ve bağımsızlığından söz edilmektedir. Montessori eğitiminde özgürlük kavramı yani çocuğa tanınan özgürlük eleştirilebilmekte veya yanlış anlaşılabilir. Buradan hareketle, Maria Montessori'nin erken çocukluk eğitiminde özgürlükle ilgili düşüncelerinin ve eğitim programında çocuğun özgür olmasının yansımalarının detaylı biçimde incelenmesinin ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Özetle, bu çalışmada Montessori eğitim yaklaşımında öne çıkan "özgürlük" kavramı bilimsel veriler ışığında ayrıntılarıyla incelenmiş ve birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maria Montessori, Montessori Yaklaşımı, Özgürlük, Erken Çocukluk Eğitimi, Çocuk Merkezli Eğitim

Abstract

Montessori approach, which is one of the approaches adopting a child-centered approach in education, was developed by Dr. Maria Montessori (1870-1952). Maria Montessori's views on early childhood education were soon heard about in the whole

world and she made important studies on early childhood education. Maria Montessori defined the concept of childhood, which she described as another pole of adulthood, with its unique characteristics and placed an enormous importance on child's being free in education. So much so that she established her education program on freedom. According to her, a child can structure his/her own learning process by acting freely in a structured natural environment and by interacting with natural materials prepared specifically for him/her. When a child's freedom is restricted and continually hindered, it is inevitable for the child to grow up as a child controlled by an adult from the outside and as a child who cannot take action to learn by thinking that he/she is insufficient. These children can even appear before us as individuals who expect to be taught something all their lives long.

Almost all of the approaches and programs that adopt child-centered education refer to a child's freedom and independence. In Montessori education, the concept of freedom, that is the freedom given to a child can be criticized or misunderstood. From this point of view, it has been thought that a detailed examination of Maria Montessori's thoughts about freedom in early childhood education and the reflections of a child's freedom in education program will contribute to the related literature.

In summary, this study examined the concept of "freedom" which comes to the forefront in Montessori education approach in the light of scientific data and makes some suggestions.

Key Words: Maria Montessori, Montessori Approach, Freedom, Early Childhood Education, Child-centered Education

GİRİŞ

Çocuk merkezli programların temelinde çocuğun aktif öğrenen olması, öğrenmeye giden yolları kendi inisiyatifiyle seçmesi, öğrenme sürecinde sorumlu ve özgür olması ve öğretmenin iyi bir rehber ya da yol gösterici olması gibi unsurlar yer alır. Çocuk merkezli yaklaşımlar incelendiğinde özgürlük kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Çocuğun özgür olması ne demektir? Çocuğun özgür olması her istediğini, istediği zamanda yapabilmesi anlamına mı gelmektedir? Nasıl bir öğrenme ortamı ya da eğitim planı çocuğu özgür kılar? Buradan hareketle, bu sorulara çocuğu merkeze alan yaklaşımlardan biri olan ve son yıllarda daha da ön plana çıkmış olan "Montessori Eğitim Yaklaşımı" incelenerek yanıt aranmıştır.

Montessori eğitiminde özgürlükçü eğitim anlayışlarında olduğu gibi çocuğu merkeze alan ve çocuğun özgür olması gerektiğini savunan bir özgürlük anlayışı mevcuttur. O, çocuğun özgür olmasıyla ve kendi kendine öğrenmesiyle ilgilenmiştir. Onun eğitim anlayışının özgürlük temelleri üzerine inşa edildiği açıkça belirtilir (Wilbrandt, 2009; Warner ve Sower, 2005). Maria Montessori, "özgürlük her şeyin temelidir" düşüncesiyle kendi eğitim yöntemini özgürlüğün gerçek şekli olarak tanımlamıştır (Erben, 2005). Burada bahsi geçen özgürlük kavramı, yasal bir ifade olarak ya da politik olarak bir anlamdan ziyade Stirner'in de benimsediği gibi kişinin kendi kendine sahip olma yetisi olarak tanımlanabilir (Spring, 2014). Özgürlük, iç disiplini gelişmiş olan bireylerin kendisi için doğru seçimler yapma ve mantıklı düşünebilme yeteneği olarak da ifade edilebilir (Wilbrandt, 2009).

Montessori, çocuğun gelişiminde potansiyelini en üst noktaya taşımak için düzen ve özdisiplin yoluyla gelişebilecek özgürlüğe ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir (Wilbrandt, 2009). Özgürlük aslında gerçek disiplini sağlayan şeydir. Öyle ki; çocuk içsel gelişiminin bir ihtiyacı olarak başlattığı amaçlı bir görevi ya da işi üstlendiğinde dikkatini o görev üzerinde uzun süreler yoğunlaştırabilir, böylece öz disiplinin varlığından ve geliştiğinden söz edebiliriz. Özgürlüğün niteliği içsel gelişime odaklanmaya ve öz disipline bağlıdır. Ona göre özgürlük ve

özdisiplin o kadar iç içe geçmiş iki kavramdır ki birisi olmadan diğeri olmaz, olamaz (Torrence ve Chattin-McNichols, 2005).

Geleneksel eğitim anlayışında çocuklara özgürlük verildiğinde disiplinden söz etmenin çok mümkün olamayacağı düşüncesinin aksine Montessori yönteminde özgürlük ve disiplin bir arada ele alınmıştır. Özgür olan birey kendi iç disiplinini oluşturabilir. Bu yöntemde tanımlanan özgürlük çocuğun her istediğini yapmasından çok yaptığı şeyleri isteyerek ve severek yapması olarak ifade edilir (Montessori, 1966; Akt. Temel ve Toran, 2013). Hatta özgürlüğün özdisiplinden yoksun olması vahşice bir durum olarak nitelendirmiştir. Bu durumda özgürlük bağımsızlık tarafından beslenen öz disiplin ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır (Wilbrandt, 2009). Söz konusu eğitimde özgürlük ve disiplin arasında bir denge kurulmuştur. Aslında çocuğa özgürlük sunarak da disiplin sağlanabileceği programda kendini göstermektedir. Buradaki disiplin de geleneksel anlayışta olduğundan farklı olarak çocuğun yaşam kurallarına uyumu olarak ele alınmıştır. Montessori eğitimi özgürlük ve disiplini sağladığı gibi, çocuğun güvenliğini sağlar, bağımsızlığını teşvik eder ve çocukta öğrenme isteği oluşturacak fırsatlar yaratır (Humphryes, 1998).

Maria Montessori, çocuğun özgür olmasına büyük önem vermiş; çocuğun seçimlerine olanak sağlamayan diğer yaklaşımlara karşı çıkmıştır (Korkmaz, 2006). Montessori'ye göre çocuklar en iyi öğrenmeyi zengin uyarıcılarla dolu ve özgür hissettikleri öğrenme ortamlarında yaparak ve keşfederek gerçekleştirebilirler. Bu özgür ortam çocukların aynı zamanda öz disiplini kazanmalarını destekler (Kartal, 2008). Bu yöntemde öğrenme sürecinde çocuğun içten gelen öğrenme arzusuna yönelik yaptığı çalışmaları kendisi değerlendirerek karşılaştığı problemlere çözümler üretmesi ve gerektiğinde öğretmenden destek alarak kendi öğrenmesinin sorumluluğunu alması temeldedir diyebiliriz.

Montessori, eğitimini yapılandırırken ve eğitim felsefesini oluştururken Rousseau, Pestalozzi, Fröbel gibi düşünürlerin görüşlerinden yararlanmıştır. Rousseau'nun çocuğun doğası ve çocuk eğitimine ilişkin düşüncelerinde çocuğun doğal ortamda özgür bırakılması düşüncesi odak noktasıdır. Rousseau yaklaşımında insanın doğallığının gereği özgür olması gerektiği ve özgürlüğün insanlar için vazgeçilmez olduğu oldukça vurgulanır. Montessori, Rousseau'nun bu düşüncesinden yararlanmış ancak çocuğun en iyi öğrenmeyi tamamen doğal bir çevreden ziyade yapılandırılmış doğal bir çevrede sezgileri ve dürtüleriyle gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Bunun için Maria Montessori eğitim programına özgü materyaller geliştirmiş ve öğrenme çevresinin yapılandırılmasına önem vermiştir. Montessori Pestalozzi'nin açmış olduğu okullardaki çocuklardan çok etkilenmiştir. Pestalozzi çocuğun doğasını çok iyi anlayan bir yaklaşıma sahiptir ve geliştirdiği eğitim metodunda duyunun özel olarak geliştirilmesi için hazırlanmış duyu materyalleriyle dersler planlamıştır. Kullanılan duyu eğitim materyalleri Montessori'nin duyu eğitimi materyallerini oluştururken fikirlerine öncülük etmiştir. Benzer olarak Fröbel de çocuğun eğitiminde özgürlüğün önemini vurgulamış ve öğrenmeyi teşvik eden özel olarak tasarladığı bireysel kullanılabilen materyalleri kullanmıştır (Gutek, 2004; Bakır, 2007; Durakoğlu, 2010; Korkmaz ve Öktem, 2014).

Montessori'ye göre Rousseau, Pestalozzi ve Fröbel'in çocuğa ilişkin görüşleri bilimsellikten ziyade felsefik temellidir. Ona göre bahsi geçen düşünürler çocukluk deneyimleriyle ilgili kendi iç görüşlerinden yola çıkarak çocuğun gelişimini keşfederek tüm görüşlerini tüm çocukluğa genellemişlerdir. Rousseau'nun eğitimle ilgili görüşleri çocuğun ihtiyaç duyduğu yapılandırılmış bir öğrenme çevresini tamamen reddeder. Pestalozzi'nin öğrenmenin temelinde materyal kullanımını vurgulaması ise çok formal, alışlagelmiş ve mekanik kalmıştır. Fröbel'in anaokulu ise modern bilim ve psikolojide yeşeremeyecek bir

felsefi ideale sahipti. Montessori bu eksiklikleri fark ederek, klinik ortamında çocuklara ilişkin gerçek gözlemlerinden yola çıkarak eğitim metodunda görüşlerini ortaya koydu (Gutek, 2004).

Özgürlükçü eğitim düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri John Dewey'dir. Pragmatist felsefenin en güçlü savunucularından olan John Dewey de öğrenmede deneyimin, aktivitelerin ve problem çözmenin önemi üzerinde durmuştur. Dewey çocuğun en iyi yaparak yaşayarak öğrendiğini ileri sürerken çocuğun özgür olmasına vurgu yapmıştır. Bu felsefeyi benimseyen düşünürler kesin ilkeleri ret ederek öğreneni özgürlüğe ve aktiviteye sevk eder. Montessori ile Dewey'in özgürlük görüşleri birbirinden farklıdır. Montessori'nin eğitim yaklaşımında yapılandırılmış bir ortamda eğitsel materyalleri kullanarak uygulamalar yapması onu Amerika'daki pragmatist görüşten ayırmıştır. Montessori çocuğun doğasını psikolojik, fiziksel güç ve gelişimin bir kombinasyonu olarak tanımlar. Ona göre öğrenme çevresi dikkatlice hazırlanmalıdır. Çocuk ancak bu özel olarak hazırlanmış çevrede özgürdür. Montessori metodunda çocuğun, düzenlenmiş bir çevrede doğal olarak ve kendini kontrol ederek materyallerden öğrenebileceği vurgulanır. Montessori'nin yapılandırılmış öğrenme ortamı progressivistlerin sınırlandırılmamış öğrenme ortamlarından ayrılır (Özsoy, 2009; Gutek, 2004; Warner ve Sower, 2005).

Montessori eğitiminin, Steiner'ın Waldorf okulu, Neill'in Summerhill okulu, Malaguzzi'nin Regio Emilia, Moore yaklaşımı, High/Scope, Head Start ve Bank Street yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığında da benzer özellikler görmek mümkündür. Tüm bu yaklaşımlarda çocuğun özgür olması, seçimlerini ve düşüncelerini ciddiye alma, uyarıcılarla zenginleştirilmiş bir öğrenme ortamı, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik planlamalar, bilginin gerçek yaşamla bütünleştirilmesi gerekliliği, çocuğun bütünsel olarak gelişim alanlarının desteklenmesinin önemi vurgulanmaktadır (Danişman, 2012).

Ünlü filozoflardan biri olan Sartre'nin özgürlüğe ilişkin görüşleri bazı noktalarda Montessori'yle benzerdir. Her ikisine göre de özgürlük sorumluluğu ifade eder. Özgür olan birey aynı zamanda sorumludur. Her birey yaşamında kararlar almak ve seçimler yapmak durumundadır. Birey yaptığı seçimlerinden sorumludur ve seçimleri sayesinde yaşamını şekillendirir (Blackham, 2005).

Montessori eğitimi incelendiğinde çocuğun özgür olması başka bir deyişle çocuğun özgürleştirilmesi eğitimin amaçları arasında da öne çıkmaktadır. Özgürlük, çocuğun her istediğini istediği zamanda yapması için serbest bırakılmasını ifade etmez. Montessori de bu düşüncesini özgürlüğün başıboşluk olmadığını ifade ederek ortaya koymuştur. Çocuğun gelişiminin doğal seyri engellenmediğinde, normal gelişimine engel olan durumlar ortadan kaldırıldığında, gelişim ihtiyaçları uygun biçimde karşılandığında çocuk potansiyelini ortaya çıkarabilmek için gerekli olan bağımsızlığa ve bu bağımsızlığın beraberinde çocuk gerçek özgürlüğe ulaşmış olacaktır (Montessori, 1966; Erben, 2005). Montessori'nin asıl vurguladığı şey çocukları doğal bir biçimde bağımsızlığa itmektir. Sözü edilen bağımsızlık çocuğun "bunu kendim yapabilirim" düşüncesinin içinde güçlü bir biçimde kendini gösterir. Bağımsızlık çocuğu içsel potansiyeline direkt olarak yönlendirmektedir (Torrence ve Chattin-McNichols, 2005).

Montessori yönteminde çocuğa önceden hazırlanmış ve yapılandırılmış bir çevrede özgürlük tanınır (Montessori, 1997). Çocuğun çevresiyle birebir kurduğu etkileşim bilişsel gelişimini ve zihinsel yapısını etkilemektedir (Haines, 2000). Buradan hareketle çocuğun yaşamında keşifler yapması ve çevresiyle daha çok etkileşime girebilmesi için fırsatlar sunulması gerekir. Çocuk kendini özgür hissettikçe yeni bilgilere var olan doğal yeteneğiyle ulaşabilecek ve daha çok uyarıcıya maruz kalarak keşfetmenin tadına varacaktır.

Wilbrandt (2009) çocuğun özgür olma ihtiyacı olduğunu ifade ederek özgürlük ihtiyaçlarını sıralamıştır. Bunlar: 1) Çocuğun çevresinde onu çeken şeyi seçme özgürlüğü, 2)Çocuk istediği sürece kesintisiz ilişki kurma, 3) Çözümler ve fikirleri keşfetme, 4) Kendi içindeki cevapları seçme, 5) Başkaları için keşiflerini paylaşma, 6)İlerleme için yapma şeklinde sıralanmıştır. Bu çalışmada da belirli temalar kullanarak Montessori eğitiminde çocuğun özgürlüğü ve özgürlüğe olan ihtiyacı ilgili alan yazın ışığında açıklanmıştır. Buradan hareketle; (1) çocuğun hareket etme özgürlüğü, (2) etkinlik ve materyal seçme özgürlüğü, (3) öğrenme çevresini düzenleme özgürlüğü, (4) çalışmak istenilen kişi ya da kişileri seçme özgürlüğü, (5) istediğinde mola verme ve ihtiyaçlarını giderme özgürlüğü temaları oluşturulmuş ve açıklanmıştır.

1) Hareket etme özgürlüğü:

Özellikle okul öncesi dönemde çocukların gelişimsel özelliklerinden biri hareketli olmalarıdır. Bu çocukların hareket etmeye son derece ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Montessori hareket özgürlüğüne büyük önem vermiştir ancak bu düşüncesi o dönemde çocuklar üzerindeki disiplini yok ettiği düşüncesiyle karşı çıkılarak engellenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen reformistler tarafından bu düşünce güçlü biçimde desteklenmiştir (Aydın, 2006).

Montessori eğitiminde çocukların hareket özgürlüğü üzerinde önemle durulan bir noktadır. Çocuğun motor gelişimini desteklemede temel nokta hareket özgürlüğüdür. Hareket özgürlüğüne sahip çocuklar kendi kendini idare etmeyi başarırlar (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006). Çocuklar hareket ederek ve keşfederek öğrenir. Çocukların günün büyük kısmını oturarak geçirdiği ve öğrenmenin performansına dayalı bilgi aktarımı olan geleneksel eğitimin aksine çocuklar gün boyu özgürce hareket halindedirler. Yapılan bir çalışmada Montessori eğitimi ve geleneksel eğitim alan çocukların fiziksel aktiviteleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve Montessori eğitimi alan çocukların daha hareketli oldukları saptanmıştır. Hatta geleneksel yöntemde erkekler kızlara oranla daha fazla fiziksel aktiviteye sahipken Montessori eğitiminde bu cinsiyet farkı ortadan kalkmış hem kızlar hem de erkekler geleneksel eğitim alanlara oranla daha fazla fiziksel aktiviteye sahip bulunmuştur (Pate vd., 2014).

Çocuk öğrenme ortamında hareket ederken ve ilgi alanlarına yönelik aktiviteleri seçerken özgürdür. Montessori'ye göre birey bağımsız olmadıkça özgür olamaz. Onun bahsettiği bağımsızlık kavramı direkt fiziksel olana yöneliktir. Bütün bu fiziksel hareketler günlük yaşam çabalarıdır. Birey kendi başına nasıl besleneceğini, çamaşırlarını nasıl yıkayacağını, bunlarla ilgili çevresindeki insanlardan nasıl yardım istemesi gerektiğini ya da birine bu konuda nasıl yardım edeceğini ilgileri doğrultusunda tercih yaparak öğrenir. Tüm bunları yapması onu bağımsızlığa ulaştırır, düzene karşı duyarlılığını geliştirir, dikkatini ve konsantrasyonunu derin bir şekilde yoğunlaştırabilmesini sağlar ve fiziksel koordinasyonunu geliştirir (Carey, 2007).

Montessori eğitiminin uygulandığı öğrenme ortamlarında çocuklar özgürce dolaşabilirler ve sınıftan bahçeye istedikleri zaman çıkabilirler. Her iki alanda da geçiş yapmakta özgürdürler ki bu özgürlük eğitim programında da kendini göstermektedir (Dere ve Temel, 1999; Akt. Oğuz ve Köksal Akyol, 2006). Verilen bu özgürlüğün de bazı sınırlamaları vardır. Örneğin, bahçeye çıkan kapının hemen yanında bir pano bulunur ve bu panoda içerde ve dışarda olmak üzere iki bölüm bulunur. Bahçeye çıkmadan önce çocuk duvarda asılı duran panoda kendini temsil eden kartı dışarda olan bölüme yerleştirir. Bu sayede öğretmeni ya da arkadaşları bu panoya bakarak o kişinin nerede olduğuyla ilgili kolayca bilgi sahibi olmaktadır. Bu sayede çocuğa özgürlük tanınırken güvenlik önlemi de alınmış olur.

Fiziksel ortamın hazırlanması çocuğun özgürlüğünün sınırlarını çizen bir role sahiptir. Öğrenme alanları tüm güvenlik önemlerini içerir. Örneğin, yerlerin halı kaplı olmadığı

düşünelim. Bu durumda masalar ya da sandalyeleri dikkatsizce taşıma, nesnelerin yere düşmesi ya da çocuğun kontrolsüz hareketleri sonucunda halısız bir zeminde gürültü meydana gelecektir. Hatta halı olmayan bir zeminde yere düşen nesneler de kırılabilir. Sonuç olarak halı olmadığında çocuğun özgürlüğü kısıtlanacak ve ihtiyacı olan şeyleri taşıırken daha fazla dikkatli olması gerekecektir (Feez, 2010: 42). Çocuğun özgürlüğü için öğrenme ortamındaki gerekli düzenlemeleri yapmak son derece önemlidir.

2) Etkinlik ve materyal seçme özgürlüğü:

Bu yaklaşımda çocuğun uğraşacağı işi ya da etkinliği ve materyali seçme özgürlüğü öne çıkmaktadır. Çocuğun eğitici materyaller arasından seçim yapabilmesi için özgürlük gereklidir (Torrence ve Chattin-McNichols, 2005). Çocuğun özgür olması kendi öğrenme aktivitelerini seçmesini mümkün kılan bir durumdur (Gutek, 2004). Öğrenme, çocuğun materyallerle bağımsız çalışması sonucunda gerçekleşir. Bu yaklaşımda çocuk bir aktiviteyi seçmekte özgürdür ve aktiviteyi nasıl yapacağını bilir. Böylece daha fazla özgürlük daha fazla bilgiyi çocuğa kazandırır (Feez, 2010: 43-44). Bireylerin seçim yapabildiklerinde daha yüksek performans gösterme ve daha iyi hissetme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Ayrıca çocukların özgür seçimler yapmaları onların psikolojik ihtiyaçları ve eğilimlerini gözlemlemek için öğretmenlere olanak sağlar. Bu sayede yetişkinler; çocuğun ilgilerini ve aktivitelerini gözlemleme olanağı bulur, çocuğun kazanımlarını daha iyi değerlendirebilir ve öğrenme çevresinde çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli düzenlemeleri yapmak için önemli ipuçları yakalarlar (Lillard, 2005; Torrence ve Chattin-McNichols, 2005).

Montessori'ye göre gerçek özgürlük sadece bedensel hareketlerin kontrolü ile değil tümüyle duyuların kontrolünden gelir (Montessori, 1912). Montessori, öğrenme alanlarını çocuğun duyularını kontrol edebilmesine ve özgürce seçimlerini yaparak yeteneklerini en iyi şekilde geliştirmelerine yönelik hazırlamıştır (Lillard, 2005). Çocuğun kendi ilgilendiği aktiviteyi seçmekte özgür olması çocukta iç disiplini ve öz kontrolü oluşturur. Bu sayede çocuğun içsel motivasyonu sağlanır (Gutek, 2004). Ayrıca, çocuklara seçim özgürlüğü verilmesi onları öğrenme sürecinde sorumlu kılar. Sorumluluk almak da çocuğun olumlu benlik algısı oluşturmasını destekler (Kartal, 2008).

Montessori sınıflarında çocuklar uğraşmak istediği şeyi seçmekte özgürdür. Sabah sınıfa gelen çocuk etrafına bakar ve ne ile çalışmak istediğine karar verir. Diğer bir etkinliği geçmek isteyen kadar karar verdiği iş üzerinde yoğunlaşır ve çalışır. Bu döngü gün boyu devam eder. Özellikle çok daha küçük çocuklar seçim konusunda bir rehberliğe ihtiyaç duyabilirler (Lillard, 2005). Bu sınıflardaki çocukların geleneksel sınıflardaki çocuklara oranla önemli düzeyde karar verme özgürlüğüne sahip olduğunu söyleyebiliriz (Wilbrandt, 2009). Üstelik Montessori sınıflarında çocuk istediği çalışmayı seçmekte özgürken istediği materyalle istediği kadar tekrar yapabilme konusunda da özgürdür. Geleneksel sınıflarda çocuk çalışmak istediği konu üzerinde istediği kadar tekrar yapma şansı bulamayabilir.

Materyal seçiminde çocuğun özgürlüğü çocuk neyi ne zaman kiminle yapmak isterse serbestçe yapabilir anlamına gelmez. Çocuğa tanınan özgürlük bazı sınırlamalar içerir. Öncelikle sınıf içinde materyallerin belirli bir sayıda ve her materyalin farklı kazanımlara yönelik hazırlanmış olmasıyla sınırlıdır. Örneğin, kelimeler üretmek isteyen çocuk "hareketli alfabe" materyali ile çalışmalıdır. Oradaki harflerle yaptığını oyuncak bir bebeği kullanarak yapabilmesi olanaksızdır. Her materyal özel bir amaç için tasarlanmıştır. O nedenle çocuk yapmak istediği aktiviteye yönelik tasarlanmış materyaller arasında seçim yapar. Ayrıca, çocuğun seçimleri materyalin nasıl kullanacağını daha önce gösterilmiş olması ile sınırlıdır. Çocuğun çalışmak istediği etkinlik öğretmen tarafından daha önce çocuğa gösterilmiş olmalıdır. Bununla birlikte, çocuklar bir etkinliği özgürce seçebildiği gibi ihtiyacı olan materyal

başka bir arkadaşı tarafından kullanılıyor olma durumunda da beklemek durumundadır. Çocuğun özgürlüğü materyalin başkası tarafından kullanılıyor olma durumu ile sınırlıdır (Daoust, 2004; Lillard, 2005). Bu durumda beklemesi gereken çocuk başka bir etkinliğe yönelebileceği gibi isterse arkadaşının çalışmasını gözlemleyebilir. Çocuğun arkadaşını çalışırken gözlemlene özgürlüğü onun için ciddi bir öğrenme sürecini başlatabilir.

Montessori eğitiminde her materyalin kendine özgü bir zorluk derecesi bulunur ve özel bir beceriye yönelik hazırlanmıştır. Çocuk bir materyalle yeteri kadar çalıştığında ve o etkinlikte uzmanlaştığında diğerine geçebilir. Her materyalin hata kontrolü bulunur. Bu hata kontrolü çocuğa kendi öğrenmesini değerlendirme ve herhangi bir yetişkinin onayına ihtiyaç duymadan bağımsız çalışmasına olanak sağlar. Materyallerdeki hata kontrolü çocuğu özgürleştirir diyebiliriz (Wilbrandt, 2009).

Çocuk kendi iradesi ile herhangi bir etkinliğe başladığında onu bitirene kadar etkinlik üzerinde daha derin çalışmalar yapabilmesi için kesinlikle rahatsız edilmez. Çocuk etkinliği sürdürürken özgürdür ve çalışmasını istediği tempoda ve sürede tamamlayabilir (Şahintürk, 2012). Çocukların zamanı kullanma ve değerlendirme durumları yetişkinlerden farklıdır. Ancak kendini ve yaşamını keşfedebileceği yeterli süre verildiğinde durumları, olayları doğal hızıyla öğrenebilir. Çocuk çalışırken acele ettirilmemeli ve bir an önce çalışmasını bitirmesi için baskı yapılmamalıdır (Wilbrandt, 2009).

Çocuğa üzerinde çalışmak istediği etkinlik konusunda özgürlük tanımak son derece önemlidir. Bu özgürlük; çocuğu aktif kılan, öğrenmesinde inisiyatif alma becerilerini geliştiren ve sorumluluk bilinci kazandıran bir nitelik taşır. Sonuçta çocuk, başkalarının tecrübeleriyle kendini geliştiremez. Kendini en iyi şekilde geliştirebilmek, içindeki potansiyeli ortaya çıkarabilmek ve yeni deneyimlere ulaşabilmek için özgür olmalıdır (Demiralp, 2014). Çocuğa bu özgürlüğü tanımak için öğretmenlerde bu anlayışın yerleşmiş ve öğrenme ortamlarının da çocuğun bağımsız olmasına olanak sağlayıcı nitelikte düzenlenmiş olması gereklidir.

3) Öğrenme çevresini düzenleme özgürlüğü:

Montessori sınıflarında çocuğun çevresi onun gelişimsel özellikleri ve ihtiyaçları göz önüne alınarak düzenlenmiştir. Çocuklar bağımsızca hareket edebileceği hem iç hem de dış ortamlara ihtiyaç duyarlar ve kendi dünyalarını en iyi şekilde keşfedebilmek adına özgürlük isterler (Wilbrandt, 2009). Bu düşünceden hareketle sınıflarda, çocukların boylarına uygun, kolaylıkla hareket ettirebileceği ve materyallere kolaylıkla ulaşabilecekleri mobilyalar yer almaktadır (Sobe, 2004). Maria Montessori hem iç hem de dış mekanda öğrenme ortamlarını çocukların özgür bir şekilde uğraşlarını seçebilmeleri için hazırlamıştır (Johnson, 2013).

Maria Montessori çocuğun hareket özgürlüğünü kısıtlayacak sınıf ortamlarını eleştirmiştir. Ona göre masalar, sandalyeler ve sınıfın düzeni yetiştikten ziyade çocukların ihtiyaçları göz önüne alınarak çocukların gelişim düzeylerine uygun şekilde hazırlanmalıdır. Sınıf içi mobilyaların düzeni çocuğun materyallere en rahat şekilde ulaşabileceği pozisyonda konumlandırılmalıdır (Gutek, 2004). Montessori yaklaşımını benimseyen sınıflar incelendiğinde materyallerin bulunduğu dolaplarda açık raf sistemi tercih edildiği görülür. Çocuklar rahatlıkla materyallere ulaşabildiği gibi hangi materyallerin nerede bulunduğunu da rahatça görebilirler. Bu düzenlemenin onlara seçim yapma konusunda kolaylık sağladığı düşünülmektedir.

Çocuklar materyal seçiminde özgür oldukları gibi öğrenme ortamını yeniden düzenlemek konusunda da özgürlüklere sahiptir. Sınıf içindeki mobilyalar çocukların ortamı yeniden düzenlemelerine olanak sağlayacak şekilde çocukların gelişimsel özelliklerine uygun ve taşınabilir özelliktedir. Çocuk ihtiyaçlarına ya da isteklerine göre öğrenme ortamını yeniden düzenleyebilir (Lillard, 2005). Çocuk bu düzenlemeyi bireysel yapabileceği gibi arkadaşlarıyla da yapabilir. Böylece Montessori eğitiminde öğrenme çevresinin çocuklarda bağımsız olma,

problem çözme, odaklanma, bireysel çalışmalar yapma, sosyal etkileşim becerilerini geliştirme ve temel becerilerde yetkin hale gelme noktasında son derece önemli olduğu söylenebilir (Wilbrandt, 2009).

4) Çalışmak istenilen kişi ya da kişileri seçme özgürlüğü:

Montessori sınıflarında çocuklar birlikte çalışmak istediği ya da oynamak istediği arkadaşını seçmekte özgürdür. Çocuklar kendilerine istedikleri zaman istedikleri gibi bir arkadaş grubu da oluşturabilmektedir. Kendi grubunu özgürce oluşturan çocuğun grup içinde çalışma özgürlüğünden de söz edebiliriz.

Montessori yönteminin önemli bir yönü de sınıflarda çocuklar arasında rekabetten çok işbirlikçi tutum hakimdir. Çocukların işbirliği içinde birlikte ve özgün biçimde çalıştıkları görülebilir. Örneğin, bir matematik problemi çözen çocuk problem üzerinde özgürce çalışarak cevap bulabilir. Bağımsız biçimde çalışmasını tamamlayan çocuk sonucu kendi kontrol etme sorumluluğu taşır. Bu sınıflarda yaygın bir şekilde çocuklar birbirlerine danışır ve gerektiğinde yardım isteyebilirler. Bu sınıflarda bilginin tek kaynağının yalnızca öğretmen olduğu algısı çocuklarda bulunmaz (Warner ve Sower, 2005).

Montessori eğitiminde bireysel ve küçük grup etkinlikleri temeldedir. Daha çok bireysel etkinlikler ön plana çıkar ve öğretmenle çocuk birebir etkileşime girerek etkinliği sürdürür (Lillard, 2012). Bireyselleşmiş eğitim anlayışı aslında özgürlük ve birlikte çalışmak temellerine dayandırılmıştır (Arslan, 2008). Bireysel çalışmalar gibi grup çalışmalarının da çocuğun gelişiminde katkıları önemlidir. Çocuklar birlikte bir faaliyeti sürdürürken ya da oyun oynarken psikolojik anlamda bağımsızlaşırlar. Psikolojik bağımsızlık çocuğun bilinçli davranışları ile irade gücü ilişkisiyle tanımlanır. İrade ve özgürlük arasında çok güçlü bir bağ vardır. Bir şeyi yapmak isteyip istememeye karar vermek özgürlüğün içselleştirilmesi olarak ifade edilir. Ayrıca birlikte çalışan çocuklarda keşfetme isteği artar ve gelişir (Demiralp, 2014; Wilbrandt, 2009).

Montessori sınıflarında 2,5-6 yaşlarındaki çocuklar bulunur ve farklı yaş gruplarını içerir. Çocuklar birbirlerinden öğrenme serüvenini doğal bir süreçte yaşarlar (Wilbrandt, 2009). Akran etkileşimli öğrenme durumları çocuğu doğal bir şekilde öğrenmeye motive eder. Bu motivasyon çocuğu teşvik için verilen ödül ya da olumlu pekiştireçlerden daha etkilidir (Lillard, 2013).

Çocukların grup içinde yaptıkları faaliyetler çocukların sosyal ilişkilerini geliştirme amacı taşır ve bu sınıflarda çocukların iş bölümü yapmalarını gerekli kılan etkinlikler yürütülür. Bu etkinliklerde çocukların olumlu sosyal davranışlarda bulunmayı öğrenmesi önemlidir ve bir çocuğun özgürlüğü diğer çocuğun özgürlüğünün başladığı yerle ve grubu olumsuz etkilediği ölçüde sınırlıdır (Guttek, 2004; Durakoğlu, 2010). Örneğin, çocuk çalışma halısını yere sererken başka arkadaşının çalışmasını engellemeyecek bir konum belirler ve orada çalışmak için gerekli hazırlığı sürdürür. Çocuklar bu sınıflarda birbirlerinin özgürlük alanlarına saygı gösterir durumdadırlar.

Montessori öğrenme çevresi çocuklara birlikte çalışmak için gerekli olan sosyal uyumu sağlayan kuralları bağımsız olarak inşa etmeleri için hazırlık yapmaları konusunda katkı sağlar. Bu yolla çocuklar sosyal bağımsızlığı kazandığı gibi sosyal sorumluluğu da öğrenir (Feez, 2010). Bu beceriler çocukların gelişiminde son derece önemlidir.

5) İstediginde mola verme ve ihtiyaçlarını giderme özgürlüğü:

Montessori eğitiminde çocukların ilgi ve ihtiyaçları ön plandadır. Çocuğun ilgilerinin ve isteklerinin farkında olup kendini tanıması, bağımsız biçimde ihtiyaçlarını belirleyerek giderebilmesi ve kendini doğru yönlendirebilmesi kazanması istenen önemli becerilerdir.

Sınıfta çocuk herhangi bir çalışmaya başladıktan sonra çalışmasına istediği zaman mola verebilir. Ancak çocuğun özgürlüğü çalışmasını terk etmek ve eğitimi yarıda bırakmak noktasında sınırlıdır. Çocuklar sorumlu davranışlar gösterdikleri sürece çalışmalarına mola vermek isterlerse bunu yapabilirler. Bu konuda öğretmen çocuğun zamanını nasıl kullandığına dikkat etmede sorumludur ve gerektiğinde araya girip çocuğu yönlendirebilir (Lillard, 2005).

Montessori'ye göre çocukların günlük yaşam becerilerinin geliştirilmesi özgürlüğe giden önemli bir adımdır. Bu eğitimde "kendi başıma yapmama yardım et" ilkesinden yola çıkarak çocukların kendine yiyecek bir şeyler hazırlama, sofraya kurma ya da toplama, bulaşık yıkama, çamaşır asma gibi faaliyetleri kendi başlarına yapabilmeleri için desteklendiği görülür (Durakoğlu, 2010). Çocuklar acıktıklarında bir şeyler atıştırmak için harekete geçebilirler. Montessori sınıflarında çocuklar kendi ihtiyaçlarını giderme noktasında da sorumlu ve özgürdür. Montessori çocukların kendilerine yemek için kendi kendilerine bir şeyler hazırlayabileceğini ileri sürmüş ve bunun için çocuklara fırsatlar yaratmanın gerekliliğini vurgulamıştır (Lillard, 2012). Örneğin, eğer buzdolabını açtığında çocuk raflara ulaşamıyorsa ve istediği yiyecek malzemelerine ulaşamıyorsa ondan kendine bir şeyler hazırlaması beklenemez. Önce gerekli olanakları yaratmamız gerekir. Bu nedenle bu sınıflarda günlük yaşam becerilerine yönelik materyaller çocukların gelişimsel özelliklerine uygun hazırlanmıştır. Kendileri istedikleri zaman özgürce buzdolabının başına giderek yiyecek bir şeyler hazırlayabilmektedirler.

SONUÇ

Çocuklar geleceğimizin mimarlarıdır diyebiliriz. Çocuklar, fikirleri ciddiye alınması ve kişiliğine saygı duyulması gereken, özgürlüğün en değerli sembolleridir (Kocabaş, 2008). Montessori eğitiminde tıpkı oyunla öğrenme yönteminde olduğu gibi çocuk öğrenmenin zevkini yaşar ve eğlenerek öğrenir. Öğrenme sürecinde çocuğun özgürlük duygusunu hissetmesi, özel tasarlanmış eğitsel materyallerin kullanılması, çocukların öğretmenle birebir etkileşim içinde çalışabilmesi ve akran etkileşimli öğrenme durumları çocuğu doğal bir şekilde öğrenmeye motive eder. Bu motivasyon çocuğu teşvik için verilen ödül ya da olumlu pekiştireçlerden daha etkilidir (Lillard, 2013).

Ülkemizde uygulanmakta olan MEB Okul Öncesi Eğitim programı da Montessori yaklaşımında olduğu gibi çocuğu merkeze alan bir program niteliği taşır. Programda öğretmenlerin çocuğun oynayacağı materyali seçmesi için özgürlük tanınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca çocukların özgürce deneyimlerde bulunup rahat hareket edebildikleri ortamlarda daha iyi geliştiği kabul edilerek öğrenme merkezlerinin düzenlenmesine dikkat çekilmiştir. Çocuğun herhangi bir yetişkin müdahalesi olmaksızın tamamen kendi özgür iradesiyle bir işe başlaması ve o işi bitirmesi için gerekli ortamın düzenlenmesi programda yer almaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Bazı noktalarda Montessori eğitimiyle benzer özellikler taşıdığı görülse de çocuğun özgürlüğü söz konusu olduğunda yukarıda bahsi geçen noktalarda uygulama boyutunda sıkıntılar olabileceği düşünülmektedir. Bu sıkıntıların temelinde öğretmenlerin bir kısmının geleneksel eğitim anlayışı taşımaları, mevcut programın yeterince anlaşılabilmesi ya da uygulamada öğretmeni engelleyen durumların olması, sınıf mevcudunun fazla olması, daha çok büyük grup etkinliklerinin yaptırılması ve bireysel çalışmalara yeterince olanak sağlanamaması gibi nedenler olabilir.

MEB Okul Öncesi Eğitim Programının çocuğun özgürlüğünü destekleyici nitelik taşıdığı görülmektedir. Okul öncesi öğretmenlerin öncelikle mevcut eğitim programını iyice özümsemeleri, diğer yaklaşım ve modellerden hangi noktalarda yararlanabileceklerini keşfetmeleri önemlidir. Öğretmenlerin, çocuğu merkeze alan ve ona özgürlüğü keşfetmesi için

gerekli olanakları yaratması erken çocukluk eğitiminin daha nitelikli olmasına yol açacaktır. Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının “çocuk merkezli eğitim” ve “çocuğun özgür olması” kavramlarına ilişkin bilgilerinin artırılmasının ve bu bilgilerinin oluşturacakları eğitim programlarına yansımalarının okul öncesi eğitimin geleceği açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir.

Özetle, çocuğun yaratıcılığının gelişmesi, kendi öğrenme sorumluluğunu alabilmesi, öğrenmeye giden yolları keşfedebilmesi, öz düzenleme becerisini kazanabilmesi ve iç disiplini sağlayabilmesi için özgür olmalıdır. Aksi takdirde bir yetişkin tarafından kontrol edilen dıştan denetimli, kendi kendine yeterli gelmediğini düşünerek öğrenme için harekete geçemeyen, yaratıcılığını geliştiremeyen birey olarak büyümesi kaçınılmazdır. Hatta bu çocuklar yaşamı boyunca kendisine devamlı bir şeyler öğretilmesini bekleyen bireyler olarak karşımıza çıkabilirler.

Aşağıda araştırmacılara, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına birtakım öneriler sunulmuştur:

- Montessori eğitim yaklaşımının yanı sıra farklı çocuk merkezli yaklaşımlarda da çocuğun özgürlüğünün ifade ediliş ve ele alınış biçimleri incelenebilir.
- Öğretmenlerin okul öncesi eğitim programını uygularken çocuğun özgürlüğüne ne kadar olanak sağladığı veya karşılaştığı zorlukları temel alan araştırmalar planlanabilir.
- Öğretmenler çocukların özgürlük ihtiyacının farkında olarak onların gelişimlerini en iyi şekilde destekleyecek ve bu ihtiyaçlarını karşılayacak eğitim planları hazırlamalıdır.
- Okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenme merkezleri çocuğun özgürlüğüne olanak sağlayacak biçimde düzenlenebilir.
- Okul öncesi öğretmenlere ve öğretmen adaylarına Montessori yaklaşımını daha iyi anlayabilmelerine olanak sağlayan spesifik konularla ilgili eğitimler veya seminerler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2008). “Günümüzde Montessori Pedagojisi.” *Milli Eğitim*, 177, 65-79.
- Aydın, A. (2006). *Alternatif Okullar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bakır, K. (2007). “Jean-Jacques Rousseau’nun Natüralist Eğitim Anlayışı.” *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi-KKEFD*, 15, 103-122.
- Blackham, J. H. (2005). *Altı Varoluşçu Düşünür*. (Çev: Ekin Uşşaklı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Carey, K. (2007). “Freedom and Montessori.” *Montessori Life*, 1, 4-7.
- Danişman, Ş. (2012). “Montessori Yaklaşımına Genel Bir Bakış ve Eğitim Ortamının Düzenlenmesi.” *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 1(2), 85-113.
- Daoust, C. J. (2004). *An Examination Of Implementation Practices In Montessori Early Childhood Education*, Yayınlanmamış Dokt. Tezi, University Of California, Berkeley.
- Demiralp, S. (2014). *Montessori ve Uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Durakoğlu, A. (2010). *Maria Montessori’ye Göre Çocuğun Doğası ve Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erben, S. (2005). *Montessori Materyallerinin Zihin Engelli ve İşitme Engelli Çocukların Alıcı Dil Gelişiminden Görsel Algı Düzeyine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Feez, S. (2010). *Montessori And Early Childhood: A Guide For Students*. Los Angeles: Sage Publications.

- Gutek, L. G. (2004). *The Montessori Method The Origins Of An Educational Innovation: Including An Abridged And Annotated Edition Of Maria Montessori's Method*. United States Of America: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Haines, A. M. (2000). "Optimal Outcomes Along Social, Moral, Cognitive and Emotional Dimensions." *The NAMTA Journal*, 25, 5.
- Humphries, J. (1998). "The Developmental Appropriateness Of High Quality Montessori Programs." *Young Children*, 53(4), 4-16.
- Johnson, K. (2013). "Montessori and Nature Study." *Montessori Life*, Fall, 36-44.
- Kartal, H. (2008). *Geçmişten Günümüze Erken Çocukluk Eğitimi Uygulamaları*. (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Kocabaş, A. (2008). "Türk Eğitim Felsefi Temelleri, Dewey, Mustafa Necati ve İsmail Hakkı Tonguç." *Toplum ve Demokrasi*, 2(3), 203-212.
- Korkmaz, E. (2006). *Montessori Metodu: Eğitimde Bir Alternatif*. Ankara: Algi Yayıncılık.
- Korkmaz, M. ve ÖKTEM, G. (2014). "Rousseau'nun Eğitim Anlayışı." *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 174-186.
- Lillard, S. A. (2005). *Montessori: The Science Behind The Genius*. Oxford University Press.
- Lillard, S. A. (2012). "Preschool Children's Development In Classic Montessori, Supplemented Montessori And Conventional Programs." *Journal Of School Psychology*, 50, 379-401.
- Lillard, S. A. (2013). "Playful Learning and Montessori Education." *American Journal Of Play*, 5(2), 157-186.
- MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. T. C. MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Montessori, M. (1966). *The Discovery Of Child*. Adyar, India: Kalakshetra Publications.
- Montessori, M. (1912). *The Montessori Method*. New York: Frederick A. Stokes Company.
- Montessori, M. (1997). *Çocuk Eğitimi, Montessori Metodu*, Çev: Güler Yücel, (5. Baskı), İstanbul: Özgür Yayınları.
- Oğuz, V. ve Köksal Akyol, A. (2006). "Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 243-256.
- Özsoy, S. (2009). "'Türk Modernleşmesi", *Demoktasi ve Eğitim: Dewey Perspektifinden Bir Çözümleme*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9(4), 1895-1931.
- Pate, R. R., O'Neill, R. J., Byun, W., Mciver, L. K., Dowda, M. ve Brown, H. W. (2014). "Physical Activity In Preschool Children: Comparison Between Montessori And Traditional Preschools." *Journal Of School Health*, 84, 11, 716-721.
- Sobe, N. W. (2004). "Challenging The Gaze; The Subject Of Attention And A 1915 Montessori Demonstration Classroom." *Educational Theory*, 3(54), 281-297.
- Spring, J. (2014). *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Ekmekci, 4. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şahintürk, Ö. (2012). *Montessori Yönteminin Okul Öncesi Dönemde Öğrencilerin Yaratıcı Düşüncelerine Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Temel, F. Z. ve Toran, M. (2013). "Montessori Eğitim Yöntemi", (Ed. Z. Fulya Temel), *Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar içinde*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Vize Yayıncılık, s. 147-187.
- Torrence, M. ve Chattin-Mcnichols, J. (2005). "Montessori Education Today", (Eds. Jaipaul L. Roopnarine ve James E. Johnson), *Approaches To Early Childhood Education içinde*, (4th Edition), New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall, s. 363-391.
- Warner, L. ve Sower, J. (2005). *Educating Young Children From Preschool Through Primary Grades*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Wilbrandt, E. (2009). *Maria Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitim Sanatı*. İstanbul: Sistem Yayn.

